

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİNE BİR BAKIŞ ¹

Zafer ŞEN ²

Türk Tarihinde hüküm sürdükleri dönemde yaptıkları ve geleceğe bıraktıklarıyla çok mühim tarihi misyon yüklenmiş Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakkının verilmediğini kanısındayım. Büyük Selçukluların Anadolu topraklarına gelişi, *Malazgirt Meydan Muharebesini* kazanması *Uc* komutanlarınınca Anadolu'da Beylikler kurulması sonrasında Anadolu hakimiyetini sağlamaları Türkiye Selçuklularına nasip olmuştur. Tarihimizin en azametli dönemi olan Osmanlıların da nüvesini Anadolu Selçuklularının oluşturduğu söylenebilir. Bizans ile yapılan mücadele Anadolu coğrafyasına hükmetme konusunda yaptıkları da kayda şayandır. Dönemlerinde dünyanın en büyük tehlikesi *Moğollarla* mücadeleleri Anadolu'nun tamamen harap olmasını engellemiştir. Ayrıca *Haçlı* ordularıyla yaptıkları mücadeleler İslam tarihi ve dünya tarihi açısından önemli mihenk taşlarından olmuş tarihin akış seyrini etkilemişlerdir.

Anadolu Selçuklu Devletini daha iyi açıklamak için bu devletin tarihini kuruluş , yükselme, gerileme ve yıkılış diye dört başlık altında inceleyeceğiz.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu :

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından *Malazgirt Zaferine* kadar geçen 30 yıllık (1040-1071) sürede, Anadolu'ya yönelen Türk akınları Bizans direncini kırmak ve bu toprakları vatan haline getirmek açısından önemliydi. Bazen Selçuklular orduları bazen de Türkmen grupları seferler düzenleyerek Orta Anadolu'ya kadar ilerlediler.³ Malazgirt zaferi ile açılan Anadolu kapılarından akın akın girmeye başladılar.

¹ Bu Makale 23.04.2008 tarihinde kaleme alınmıştır.

² Araştırmacı, Tarihçi, Yazar , www.zafersen.com, zafer@zafersen.com

³ Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1996, s.281

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu *Kutalmışoğlu Süleyman Şah*⁴ 1074 tarihinde Antakya'dan Anadolu'ya girdi. Konya ve çevresini Rumlardan alarak 1075'te İznik'i fethederek istiklalini ilan etti. *Süleyman Şah* bu yeni devleti kurmakla hem Anadolu'ya göçmüş Türkmenleri birleştirdi, hem de göçebe Oğuzların daha büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmelerini sağladı.⁵ *Süleyman Şah* kurmaya çalıştığı birliği kuvvetlendirmek için 1082'de Çukurova'ya bir sefer düzenledi.⁶ Adana, Tarsus ve Misis bölgesini zaptetti, Antakya'yı aldı.(1084)

Daha sonra Halep muhasarası sırasında Şam Meliki Tutuş ile arası açıldı ve yaptığı savaşta vefat etti. Yerine İznik'te vekil bıraktığı Ebu'l Kasım devleti dağılmaktan kurtararak,1092 yılına kadar yönetti.⁷1092'de I. Kılıçarslan Selçuklu tahtına geçti. Fakat onu bir sürpriz bekliyordu. Zira I. Haçlı Seferine katılan prens orduları Anadolu'dan geçti.1096-1099 yılları arasında I.Kılıçarslan prens orduları karşısında yeterli olamadı. Zamanında diğer Müslüman beyliklerden de yardım alamayınca başkent İznik Bizans'ın eline geçti. I.Kılıçarslan kendini toparlayarak Konya'yı başkent yaptı.⁸ Haçlılardan çekinen Bizans imparatoru ile bir anlaşma yaptıktan sonra doğu seferine gitti. Malatya ve Musul'u fethetti. I.Kılıçarslan tıpkı babası gibi batı yerine doğuya yönelince Büyük Selçuklular ile karşı karşıya geldi. Neticede *Emir Çavlı* ile yapılan savaşta Habur nehrinde boğularak öldü.(1107)⁹

Anadolu Selçuklu Devleti bu süreçte bir kez daha saltanat fasılası yaşadı.(1107-110)

1110 yılında *Şehinşah* Konya'da tahta çıktı.Fakat saltanatı fazla sürmedi. Danişmendlilerin desteğini alan I. Sultan Mesud 1116'da Selçuklu tahtını ele geçirdi. Bizans'lılara karşı başarılı mücadeleler yaptıktan sonra II.Haçlı seferine katılan Avrupalı ordularla savaşa girdi.1147'de Alman imparatoru II.Konrad'ı

⁴ Büyük Selçuklu Hükümdarı Selçuk Bey'in oğlu, Arslan Yabgu'nun torunu

⁵ Prof. Dr. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, s.286

⁶ Zeki Atçeken, **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi** (Ders Notları),Konya,1993, s.67

⁷ Prof. Dr. Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK,Ankara, 1993, s.110

⁸ Prof. Dr. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi yay.,İstanbul,1998,s.101

⁹ Prof. Dr. Osman Turan, **Türkiye**,s.109

hezimete uğrattı.¹⁰ Haçlı Seferlerinde elde edilen başarılar, Selçuklu Devleti'nin gücüne güç ününe ün kattı. Devlet istikrarlı bir yükselişe geçmiş oldu.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yükselişi :

1155 ile 1243 yılları arasında Anadolu Selçuklular'ın bağımsızlık, gelişme ve yükselme dönemidir. *Sultan Mesud*'un ölümü üzerine oğlu II.Kılıç Arslan (1155-1192) yerine geçti.¹¹ Babası zamanında başlayan siyasi,askeri,medeni ve maddi hamleler daha da ilerleyerek devam etti.¹² Yeni sultan önce iç meselelerle uğraştı. Bizans imparatoru ile anlaşmayı yenileyerek doğu seferine çıktı. Mengücekoğullarını tabiiyetine aldı.Sakarya'dan Fırat boylarına kadar Anadolu Selçuklu topraklarını genişletti. II. Kılıç Arslan'ın bu başarıları Bizans imparatoru Manuel'i endişelendiriyordu. Manuel, Batı Anadolu'daki Türkmen hareketlerini bahane ederek bizzat büyük bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. II.Kılıç Arslan'ın barış isteklerini reddeden *Manuel*'in yüz bini aşan ordusu ile Selçuklu Devletini yıkma kararında olduğu anlaşılıyordu.¹³ II.Kılıç Arslan ordusu ile hareket edip Miryakefalon mevkiine geldi.1176 Eylülünde yapılan savaşta , Türkler ikinci Malazgirt zaferini kazandılar. Böylece Bizanslıların Türkleri Anadolu'dan atma ümitleri yıkıldı. Selçuklular Uluborlu,Eskişehir,Kütahya bölgelerini fethettiler.(1182) Adalar denizine ulaştılar.(1183) Danişmend toprakları ve Çukurova da zaptedildi.

Ülkesini güvenlik altına alan II.Kılıç Arslan , kendisini yorgun hissederek topraklarını eski Türk hakimiyet geleneğine göre, 11 oğlu arasında paylaştırdı.(1185) ¹⁴ *Selahaddin Eyyübi*'nin Kudüs'ü zapt etmesi III.Haçlı seferine sebep oldu. Anadoluya geçmeye kalkan Haçlı ordusundan bir kısmı zorlu da olsa Filistin'e ulaştılar. II.Kılıç Arslan ölünce oğulları arasında taht kavgaları başladı.

¹⁰ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, M.E.B. yay., İstanbul, 1992, s.61

¹¹ Prof. Dr. Osman Turan, **Türkiye**, s.197

¹² Prof. Dr. Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.124

¹³ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.62

¹⁴ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.63

I.Gıyaseddin Keyhüsrev, II.Süleyman Şah ve III.Kılıç Arslan arasındaki mücadeleler sonunda I.Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez saltanatı ele geçirdi.(1205-1211)¹⁵ Devletin hudutlarını emniyete alarak Bizanslılar ve Ermenilerle mücadele etti. Bizans ordusu ile 1211'de Alaşehir'de yapılan savaşta galip gelen I.Gıyaseddin, savaş sonunda muharebe meydanını gezerken bir Rum askeri tarafından şehit edildi.¹⁶ Yerine oğlu I.İzzeddin Keykavus geçti.Onun zamanında en önemli fetih Sinop'un fethidir.(1214) I.İzzeddin Keykavus kazandığı zaferlerin yanında iktisadi meselelere önem vererek devletin kalkınması için çalıştı. İmar ve kültür faaliyetleri ile uğraştı. Yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak vefat etti.Tahtı Selçuklu Devleti'nin en ünlü sultanı olacak kardeşi I. Alaaddin Keykubad'a kaldı. Yaklaşmakta olan Moğol tehlikesini sezen Alaaddin Keykubat, Anadolu'yu emniyete almak için Konya,Sivas,Kayseri'yi surlarla güçlendirdi.1223'de Kolonaras kalesini alarak Alaiye ismini verdi.¹⁷ Moğollarla mücadele eden *Harezmşah Muhammed*'le dost olmaya çalıştı ise de *,Harezmşah Muhammed*'in tutumu yüzünden 1230 yılında *Yassıçimen Savaşında* Muhammed Harezmşah'ı yendi.¹⁸Moğollarla barış içinde geçinmek için Moğol Kağan'ı Ögeday'a 1232'de bir elçi gönderdi. Fakat *Ögeday Kağan* bir yarlığ ile birlikte gönderdiği 1236 tarihli mektupta Selçuklular'ın tabiyetine girmesini istedi. Alaaddin Keykubat 1237'de zehirlenerek öldüğü zaman Anadolu Selçuklu Devleti en parlak dönemini yaşıyordu. Ondan sonra Selçuklu ülkesini kötü günler karşıladı.

II.Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) ilk yıllarını saltanat kavgaları içinde geçirirken ,doğudan gelen ve Moğollar'dan kaçan Türkmenler Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştiriliyordu.1240 senesinde Babai ayaklanması patlak verdi. Babailer ayaklanmasının güçlükle kanlı bir şekilde bastırılması, Anadolu Selçuklularının eskisi kadar kuvvetli olmadığını açığa çıkardı.Bu isyanı Moğol istilası takip etti.¹⁹ Selçuklu ordusu Moğol ordusuna *Kösedağ*'da 1243 yılında

¹⁵ Prof. Dr. Osman Turan , **Türkiye Selçukluları**, s.207

¹⁶ Prof. Dr. Osman Turan, **Türkiye**, s.290

¹⁷ Prof. Dr. Osman Turan , **Türkiye**, s.331

¹⁸ Prof. Dr. Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.145

¹⁹ Pro. Dr. İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.69

mağlup oldu.Bu mağlubiyet arkasından esareti getirdi ve yapılan anlaşma ile Selçuklular Moğollara vergi vermeye başladılar.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Gerilemesi :

Moğollarla yapılan *Kösedağ Savaşı* siyasi çöküşün başlangıç tarihi olmuştur.1243-1277 yılları arası sultanlar arası saltanat mücadeleleri ve Moğollar'la savaşmakla geçti.

II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra (1246), üç oğlu arasında,kendilerini destekleyen emirler sayesinde taht mücadeleleri başladı.Moğollar ise fırsattan istifade Anadolu'yu sömürmeye giriştiler. Vezir **Celaleddin Karatay**'ın refakatindeki üçlü saltanat (1249-1254) sistemi, Karatay'ın ölmesi ile sone erdi. Moğollar tarafından 1259'da Selçuklu toprakları Kızılırmak sınır olmak üzere iki kardeş arasında paylaştırıldı.1262'de ise II.İzzeddin Keykavus'u bertaraf eden IV.Kılıç Arslan tek başına tahta geçti.²⁰ Fakat asıl iktidar Süleyman Pervane'nin elindeydi.Pervane devri 1277 yılına kadar devam etti.

IV.Kılıç Arslan ile arası açılan *Vezir Muineddin Süleyman Pervane*,çevirdiği entrikalar sonucu Sultan'ı Moğollar'a öldürttü.(1266) Sultan'ın küçük yaştaki oğlu III.Gıyaseddin Keyhüsrev sultan ilan edildi. Onun saltanat yılları Moğollar'ın Anadolu halkına zulümleriyle geçti. Sonunda dayanamayan Anadolu Beyleri 1276'da *Şerafeddin Hatiroğlu*'nun önderliğinde isyan ettiler. Karamanoğulları da bu isyana destek verdi.Fakat isyan Moğollar tarafından bastırıldı. Şerafeddin Hatiroğlu parçalanarak öldürüldü.²¹

Hatiroğlu isyanını, **Sultan Baybars**'ın Anadolu'ya gelmesi izledi.(1277) Beklediği desteği göremeyen Baybars kısa sürede Anadolu'dan ayrıldı.Onun ayrılmasından sonra İlhanlı Hanı **Abaka Han** bir kasırga gibi Anadolu'ya daldı ve Selçuklu Devleti Moğollar'ın tekrar hışmına uğramaktan kurtulamadı.

²⁰ Prof. Dr. Osman Turan, **Selçuklu Tarihi**, s.300

²¹ Prof. Dr. Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.159

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı :

1277'den sonra başlayan fiili Moğol işgal ve idaresi Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Bu devrin Sultanları, III.Gıyaseddin Keyhüsrev,II.Gıyaseddin Mesud ve III.Alaaddin Keykubad(1298-1302) iktidarsız ve Moğollar'ın kuklası durumunda idiler.²² Selçuklu Devleti'nin tarihe gömüldüğü 1308-1318 yılına kadar , Anadolu sözde sultanların, şehzadelerin birbirleriyle mücadeleleri, devlet adamları ve beylerin ihtirasları, suikastler, Moğollar'a karşı isyanlar,Bizans'a ilticalar,Moğollar'ın intikam seferleri,kıtaller,iktisadi çöküntü ve halkın perişanlığını gözler önüne serer.²³

Yıkılmakta olan Anadolu Selçuklu Devleti toprakları üzerinde Türkmen Beyleri yeni beylikler kurmaya başlarlar. Türklerin tarih boyunca bağımsız yaşama istekleri ve mücadeleleri devam edecektir. Bu beyliklerin isimleri ve hakimiyet tarihleri şunlardır:²⁴

- Karamanoğulları (1256-1483)
- Tekeoğulları (1300-1426)
- Hamidoğulları (1300-1391)
- Menteşeoğulları (1300-1425)
- İnançoğulları (1277-1368)
- Aydinoğulları (1300-1403)
- Saruhanlılar (1300-1410)
- Osmanlılar (1299-1922)
- Germiyanogulları (1300-1429)
- Karesioğulları (1300-1336)

²² Prof. Dr. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.301

²³ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.69

²⁴ **İslam Tarihi Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi yay.,c.10, İstanbul, 1990, s.70

- Sahib Ataoğulları (1275-1341)
- Candaroğulları (1292-1461)
- Pervaneoğulları (1277-1300)
- Dulkadiroğulları (1339-1526)
- Ramazanoğulları (1378-1608)

Genel Türk tarihi içinde mühim bir devrede hakim olup, Anadolu'da I.Beylikler dönemi sonrası kurulmuş olan, Osmanlı cihan devletinin öncü büyük devleti olan, Anadolu coğrafyasının İslamlaşıp Türkleşmesini de sağlayan Anadolu Selçuklu Devleti (Türkiye Selçukluları) Hükümdarlarının kronolojik sırası da aşağıdaki gibidir.

- Kutalmış 1060-1077 (Büyük Selçuklu Devleti tahtı için Alp Arslan'la savaşmıştır.)
- Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1077-1086
- Ebu'l-Kasım'ın yönetime el koyması 1086-1092
- I. Kılıç Arslan 1092-1107
- Melikşah (Anadolu Selçuklu) (Şahinşah) 1107-1116
- I. Rükneddin Mesud 1116-1156
- II. Kılıç Arslan 1156-1192
- I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1192-1196
- II. Süleyman Şah (Rükneddin) 1196-1204
- III. Kılıç Arslan 1204-1205
- I. Gıyaseddin Keyhüsrev (*ikinci defa*) 1205-1211
- I. İzzeddin Keykavus 1211-1220
- I. Alaeddin Keykubad 1220-1237
- II. Gıyaseddin Keyhüsrev 1237-1246
- II. İzzeddin Keykavus 1246-1260
- IV. Kılıç Arslan (Rükneddin) 1248-1265

- II. Alaeddin Keykubad 1249-1257
- III. Gıyaseddin Keyhüsrev 1265-1282
- II. Gıyaseddin Mesud 1282-1284
- III. Alaeddin Keykubad 1284
- II. Gıyaseddin Mesud (*ikinci defa*) 1284-1293
- III. Alaeddin Keykubad (*ikinci defa*) 1293-1294
- II. Gıyaseddin Mesud (*üçüncü defa*) 1294-1301
- III. Alaeddin Keykubad (*üçüncü defa*) 1301-1303
- II. Gıyaseddin Mesud (*dördüncü defa*) 1303-1307